

Den skapande läsaren. Hermeneutik och tolkningskompetens

All läsning innebär tolkning, men hos den vanlige läsaren anses det sällan finnas ett intresse för att känna till sitt eget sätt att läsa. Däremot är detta intresse desto vanligare inom ämnen som litteraturvetenskap, teologi, religionsvetenskap, historia och filosofi. Det är härifrån Björn Vikström gör avstamp i sin bok *Den skapande läsaren, hermeneutik och tolkningskompetens*¹. Bokens syfte är att försöka klargöra hur de olika metoderna inom litteraturvetenskapen kan inordnas i den hermeneutiska synen på hur tolkningsprocessen som helhet förverkligas. Vikström poängterar att boken inte kommer att ge en uttömmande beskrivning av olika tolkningsmodeller. Istället vill han lämna utrymme för användandet av olika metoder i det konkreta tolkningsarbetet. Avsikten är att visa hur dessa förhåller sig till tolkningsprocessen som helhet. Björn Vikström har bakom sig studier i både teologi och litteraturvetenskap och är idag präst i en skärgårdsförsamling utanför Åbo. Vikström disputerade år 2000 på en avhandling om Paul Ricoeurs hermeneutik. Han föreläser även i hermeneutik inom doktorandutbildning vid Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi, samt har översatt och bearbetat läroböcker.

Begreppet hermeneutik hänvisar till en mer generell föreställning om vad tolkning och förståelse innebär, snarare än en enskild metod. Vikström använder sig av Paul Ricoeurs² (1913-2005) syn på hermeneutik som utgångspunkt. Ricoeur anser att all vetenskaplig verksamhet kännetecknas av både förklaring och förståelse. Ricoeurs strävan inom hermeneutiken är därför att föra den närmare de kritiska och analyserande tolkningsmetoderna inom olika vetenskaper.

1 Vikström, Björn: *Den skapande läsaren, hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund: Studentlitteratur 2005.

2 Vikström hänvisar till Ricoeurs verk *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning* (1979) Fort Worth: Texas Christian University Press, samt en mängd artiklar skrivna av och om Ricoeur.

Detta gäller både naturvetenskapliga och andra discipliner. Vikström framhäver dock vikten av att hermeneutiken, i enlighet med Ricoeurs föresats, bedrivs i interaktion med litteraturvetenskapens metodiskt inriktade tolkningsperspektiv. Annars finns det en risk att hermeneutiken blir en form av "enhetsvetenskap" i takt med att den universaliseras och att den då "står för en relativisering av all kunskap."

I de tre inledande kapitlen lotsar Vikström läsaren genom väl valda delar av hermeneutikens historia och tolkningsbegreppets innebörd. I det inledande kapitlet snuddar han bland annat vid den bibliska hermeneutiken samt några av de teoretiker som fört hermeneutiken framåt, som Friedrich Schleiermacher (1768-1834) och Wilhelm Dilthey (1833-1911). I bokens andra kapitel tar Vikström upp texten och den mängd infallsvinklar vi kan närma oss en text på. Exempelvis kan vi beakta verkets historiska identitet, som kan byggas upp av textens tillkomst, redigeringar och även tolkningar som gjorts av texten. Vi kan även se på textens relation till muntligt tal. Vikström tar också upp begreppet intertextualitet, som avser den relation som kan sägas finnas mellan i princip all text och andra texter.

Det lyssnande mottagandet behandlas i det tredje kapitlet. Den lyssnande och mottagande grundhållningen inom hermeneutiken har filosofihistoriska orsaker, och Vikström illustrerar detta genom att knyta an till de teoretiker som präglar denna tanke, däribland fenomenologen Edmund Husserl (1859-1938) och Hans Georg Gadamer (1900-2002). Det lyssnande momentet i tolkningen återfinns också hos Paul Ricoeur och motsvaras av det han kallar en medkännande hermeneutik. Denna medkännande hermeneutik hänvisar till individens förhållande till språket, där den första förbindelsen är lyssnandet. Språkanvändningen sätter också gränser för vad som anses möjligt och relevant att tala om i en social grupp. Den medkännande hermeneutiken uppmärksammar att

alla former av språk är lika mycket värda att lyssna till. Vare sig det är frågan om ett naturvetenskapligt eller ett poetiskt språk kan det ha något unikt att säga oss. Poängen, skriver Vikström, är inte att spela ut olika former av språk mot varandra, utan att lyfta fram frågan om de olika språkspels begränsningar.

De följande två kapitlen 4-6, ägnas åt att presentera olika analysmetoder. Här särskiljs metoder som fokuserar på författaren och tillkomstmiljön, själva texten samt läsaren och textens mottagande. I bokens fjärde kapitel skapar Vikström en överblick över de mest kända metodologiska aspekter som kan användas för en tolkning utgående från författaren och den situation där texten tillkommit. Vidare nämner Vikström livs- och lärovetenskap, biografiska och psykologiska tolkningsmetoder, historiskt inriktad bibeltolkning och sociologisk litteraturtolkning som exempel på de författarcentrerade tolkningsmetoderna.

Målsättningen för den textorienterade tolkningen, som avhandlas i kapitel fem, är att låta de litterära verken komma till tals på sina egna villkor. Denna tolkningsmetod utgår från tanken att texten skall ses som en självständig helhet, inte analyseras i samband med författare, tillkomstmiljö och läsare. Den ryska formalismen och nykritiken, som kommer från den engelskspråkiga litteraturvärlden, hör till de större tankeskolorna inom detta område under 1900-talets första hälft. Gemensamt för dessa två är en vilja att undersöka texter som litterära verk utan att koppla dem till författaren, samhället eller andra yttre faktorer. En annan textinriktad tolkningstradition är strukturalismen, som främst representeras av den franske lingvisten Ferdinand de Saussure (1857-1913). Strukturalismen har haft en stor betydelse för litteraturteoris utveckling under de senare decennierna av 1900-talet. Strukturalisterna intresserar sig för hur människan strukturerar världen och kategoriserar fenomen genom att relatera dem till varandra. De anser därmed att språket blir en modell för hur hela verkligheten är uppbyggd. Strukturanalyser kännetecknas i allmänhet av att de ger ytterst grundliga redogörelser av motsvarigheter, likheter och motsatsförhållanden mellan olika element i texten.

Läsarens roll i tolkningsarbetet sammanfattar Vikström under termen "läsarorienterad kritik" i det sjätte kapitlet. Han hänvisar därmed till en bred samling litteraturteoretiker som på olika sätt velat få fram dolda drag i läsningsprocessen som kan visa på läsarens funktion i tolkningen och möjligheten att läsaren är en medskapare av texten. Den hermeneutiska utvecklingen efter strukturalismen, som också kan kallas poststrukturalism, markeras bland annat av att det blivit allt viktigare att beakta den enskilde språk-användaren och dennes sociala miljö. När en text

avsiktligt gjorts svårtolkad gör detta att läsarens roll blir speciellt tydlig och de författare som väljer att röra sig utanför ramen för det traditionella berättandet sätter större krav på läsarens tolkningsarbete. Semiotikern Umberto Eco hör till dem som arbetat för att få fram en teoretisk grund för den läsarorienterade tolkningen. Han utgår från att en text är genomvävd av det osagda. Läsaren använder sin fantasi för att få ut en meningsfull helhet ur texten, man läser mellan raderna. På detta sätt blir texten den styrande kraften i interaktionen mellan text och läsare. Författaren kan själv avgöra hur stort tolkningsspelrum läsaren skall få. Vikström refererar också till Jonathan Culler, som anser att litterär kompetens handlar om läsarens förmåga att känna igen en text som en viss typ av litteratur. Culler menar att genrer och andra formella drag i texten uttryckligen är uppsättningar av förväntningar och inte speciella varianter av språk. Att förstå litteratur är därmed att kunna skapa en litterär mening, både som författare och som läsare. Inte bara läsaren, utan även författaren är en betydelseskapande människa.

I det avslutande sjunde kapitlet vänder sig Vikström till de studerande och forskare han haft i åtanke när han skrivit boken. Vikström kommer med tankar kring hur studenter och forskare skall närma sig tolkningsproblematiken i skrivandet av avhandlingar eller andra vetenskapliga verk. Vikström aktualiserar också den etiska dimensionen i tolkningen, som utgör en viktig del av tillämpningen.

Vikström väljer att avstå från litteraturhänvisningar inne i texten, för att i slutet av varje kapitel sammanfatta den använda litteraturen med kommentarer och lästips. Likaså finns en behjälplig ordlista i bokens slut. Detta kan naturligtvis ses som små tekniska detaljer, men de bidrar till att göra boken till en god grund för nybörjare inom hermeneutiken. Det relativt korta formatet medverkar också till en lättillgänglig läsning av ett i övrigt ganska krävande ämne. Vikström skriver boken i första hand till studerande vid universitet och andra läroinrättningar som ställs inför uppgiften att skriva uppsatser och avhandlingar och därmed skall visa sin förmåga att tolka vetenskapliga texter, skönlitteratur, tidningsartiklar eller andra skrivna källor. Jag skulle se boken som en inkörsport till området tolkning inom de vetenskaper som nämndes tidigare, som framför allt kan leda läsaren vidare till hermeneutikens viktigare verk. Boken kan med fördel också användas som kurslitteratur. Den läsare som letar efter just detta kommer i *Den skapande läsaren* att finna en tydlig och klar översikt som kartlägger baskunskapen inom området.

Eva-Maria Björk